

Teresa Siudyło

"Ku odpowiedzialności w
studiowaniu pedagogiki", Lidia
Marek, Toruń 2010 : [recenzja]

Pedagogika Szkoły Wyższej nr 1, 135-141

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Teresa Siudyło

Instytut Pedagogiki, Uniwersytetu Szczecińskiego

**Lidia Marek, *Ku odpowiedzialności w studiowaniu pedagogiki*,
Toruń 2010, ss. 232**

We współczesnym społeczeństwie odpowiedzialność i codzienna refleksja nad nią są czynnikami warunkującymi prawidłowe funkcjonowanie i rozwój. Niedocenianie roli odpowiedzialności w działaniach jednostki, grup i większych zbiorowości spowalnia rozwój cywilizacji i kultury. Nieodzownym warunkiem odpowiedzialnego postępowania jest odwaga w podejmowaniu decyzji. Daje ona poczucie własnej wartości i możliwość samorealizacji. Lekarz, prawnik, mediator, duchowny, polityk, a przede wszystkim pedagog (na każdym szczeblu edukacji) to osoby, które w praktyce zawodowej powinny kierować się odpowiedzialnością, ponieważ ich decyzje i działania ze zwielokrotnionym efektem odbijają się na losach i warunkach życia innych. Decyzja jednego polityka może spowodować, że warunki tysiąca ludzi ulegną zmianie. Wypowiedź autorytetu moralnego przekłada się na przejęcie określonych postaw przez tysiące ludzi. Wszelka refleksja nad odpowiedzialnością jest zatem pożyteczna i warta polecenia. Zadanie to podjęła Lidia Marek w książce *Ku odpowiedzialności w studiowaniu pedagogiki*.

Książka ta jest godna zainteresowania ze względu na konieczność przywrócenia właściwego miejsca odpowiedzialności we współczesnym społeczeństwie, w którym dość łatwo wybaczają się niewywiązywanie się ze zobowiązań i nierealizowanie powinności. Liczne obowiązki zawodowe i rodzinne nie pozostawiają czasu na refleksję nad bieżącymi zdarzeniami. Podejmowane pod presją chwili decyzje często determinują dalsze losy nie tylko osób je podejmujących, ale również tych, których te decyzje dotyczą. Odnosi się to także do uczenia się i nauczania.

Codzienna refleksja nad odpowiedzialnością nauczających i uczących się konieczna jest ze względu na prawidłowy przebieg procesów dydaktycznych. Materia odpowiedzialności jest przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych. Lidia Marek w swojej pracy poddaje analizie to pojęcie jako przedmiot dyskusji przedstawicieli wielu nauk i zainteresowań samej autorki. Dyskusja o odpowiedzialności w kontekście wymagań wobec społeczeństwa i jednostek nabiera szczególnego znaczenia, gdy skupiamy uwagę na osobach, które mają zostać pedagogami i wykonywać moralnie zobowiązujący zawód. Mają one być jednocześnie autorytetami i rozwijać potencjał tkwiący w wychowankach poddanych ich działaniom edukacyjnym.

Edukacja akademicka krytykowana jest za masowość, komercjalizację i ekonomizację kształcenia, co może prowadzić do odhumanizowania i porzucenia szlachetnej misji uczelni wyższej. Aby temu zapobiec, podejmuje się dyskurs naukowy i wprowadza zmiany adekwatne do warunków polityczno-społecznych i technologicznych. Odpowiedzialność jako przedmiot dyskusji o młodzieży akademickiej może być podejmowana także w celu wzbudzenia refleksji etycznej i poprawy jakości życia oraz sytuacji edukacyjnych, kształtowania poczucia podmiotowości człowieka, aby potrafił on odnaleźć własne miejsce w zmieniającym się stale środowisku.

Według autorki, odpowiedzialność młodzieży akademickiej jest dyspozycją psychiczną, podlegającą kształtowaniu. Lidia Marek stawia zatem pytanie:

Jaka jest kondycja odpowiedzialności studentów pedagogiki oraz w jaki sposób edukacja na poziomie akademickim może tę kondycję kształtować? (s. 12).

Rozważania o tym fragmencie poznawanej rzeczywistości mają pokazać interdyscyplinarne konteksty pojęcia odpowiedzialności oraz dać odpowiedź na pytanie, jak wykorzystać potencjał studentów w wymiarze osobowym, zawodowym i społecznym. Autorka przedstawia zagadnienie w trzech rozdziałach: odpowiedzialność w kontekstach interdyscyplinarnych; opis analizy stanu poczucia odpowiedzialności studentów pedagogiki; wyniki poszukiwań teoretyczno-empirycznych.

Pedagogika korzysta z dorobku wielu dziedzin nauki, ponieważ jej zadaniem jest zarówno kształcenie jak i wychowanie. W rozdziale pierwszym dogłębnie przedstawiono podstawę teoretyczną – konteksty interdyscyplinarne, wielopłaszczyznowość ujęcia terminu odpowiedzialność. Odpowiedzialność została w książce przedstawiona w sześciu kontekstach: semantycznym, filozoficznym, psychologicznym, socjologicznym, także w kontekście teorii i praktyki edukacji oraz rozwoju. W odniesieniu do każdego z tych kontekstów w książce znaleźć można przegląd rozważań wielu badaczy przedmiotu. Ma to charakter porządkujący, sumujący i wartościujący wiedzę w omawianym zakresie. Efekty pracy Lidii Marek są zatem cennym źródłem dla kontynuatorów badań nad odpowiedzialnością.

Przyjrzyjmy się pokrótce ustaleniom autorki, która pokazuje, że odpowiedzialność może być analizowana między innymi pod kątem moralnym, karnym, prawnym, cywilnym, dyscyplinarnym, konstytucyjnym, politycznym lub służbowym. W języku potocznym funkcjonuje jako wyrażenie oceniające relacje: godny lub niegodny zaufania, czyli odpowiedzialny lub nieodpowiedzialny. Może także wskazywać na poziom etycznego postępowania (w tych rozważaniach szczególnie ważne jest odniesienie do pedagoga) oraz regulacji własnych zachowań wobec siebie i innych. Autorka podkreśla ponadto, że odpowiedzialność jako dyspozycja osobowościowa jest „zadana” i nabywana w toku kształcenia i osobistych doświadczeń (s. 25). Namysłu wymaga jednak zakres realizowania możliwych zmian, ponieważ, jak pisze Czesław Nosal, pewne cechy człowieka stabilizują się wcześniej i później trudno o ich modyfikowanie, gdyż „typ umysłu kształtuje się u dzieci dość wcześnie i wskazuje stosunkowo dużą stabilność”¹. Tak więc ustabilizowana w bardzo wczesnym dzieciństwie dyspozycja osobowa prawdopodobnie jest bardzo trudna do późniejszego kształtowania lub ulega tylko niewielkim zmianom.

Odpowiedzialność w ujęciu teoretycznym i w praktyce pedagogicznej odnosi się do nauczyciela i do ucznia. Odpowiedzialność nauczyciela można rozpatrywać, między innymi, w aspekcie sytuacyjnym (rola, funkcje, zadania i normy) i personalnym (przed uczniem, rodzicami, ze-

---

¹ C.S. Nosal, *Poznaj typ swojego umysłu*, [w:] *Czym jest psychologia*, Wydawnictwo Charaktery, Kielce 2002, s. 32.

społem nauczycieli i samym sobą). Ważne jest też wychowanie młodego pokolenia tak, aby brało odpowiedzialność za swoje czyny oraz potrafiło przewidywać ich konsekwencje. Badania Lidii Marek pokazały jednak, że studenci z niższych lat studiów nie wykazują odpowiedzialnej postawy wobec norm moralnych, mimo deklarowania poczucia odpowiedzialności. Oczekują odpowiedzialnego zachowania od wykładowców, a nie dostrzegają własnego nagannego zachowania, na przykład „ściągnięcia” na egzaminach, podpowiadania czy kupowania prac zaliczeniowych i cytowania myśli obcej jako własnej (s. 177). Odpowiedzialność za słowo pisane lub mówione to jakże ważny aspekt codziennej pracy pedagoga i ucznia. Jak zatem kształtować postawę odpowiedzialności za słowo nie tylko u studentów pedagogiki, gdy tak powszechnie łamane są reguły uczciwości, która jest związana z odpowiedzialnością²?

W kolejnych etapach rozwojowych człowiek nabywa nowych umiejętności, dąży do samopoznania i samookreślenia. Pojawia się ocenianie zachowań innych, ale też i własnych. Obiektywne poczucie odpowiedzialności przekształca się w odpowiedzialność subiektywną, kiedy kierunek postępowania wyznaczają przyjęte zasady. Kształcenie ma na celu rozwijanie odpowiedzialnej postawy. Według autorki, kategoria odpowiedzialności, jako dyspozycja osobowościowa, wymaga systematycznego i długotrwałego kształtowania, gdzie znaczący wpływ mają rodzina, kształcenie szkolne i grupy rówieśnicze, a także typ ładu społecznego (s. 106). Zmienia się przedmiot odpowiedzialności, od posłuszeństwa innym do odpowiedzialności za siebie (s. 163), czemu towarzyszy coraz większa samodzielność i niezależność.

W drugim rozdziale Lidia Marek prezentuje analizę danych zebranych w badaniach nad odpowiedzialnością młodzieży. Jako punkt odniesienia dla dalszej analizy przyjęła definicję odpowiedzialności zaproponowaną przez Urszulę Ostrowską, według której

odpowiedzialność moralna jest to właściwość ludzkiego dobrowolnie podjętego postępowania, opartego na/wynikającego ze świadomości

---

² Por. E. Krause, *Studenckie „prawdy” i opinie o profesjonalizmie nauczycieli akademickich i nie tylko...*, [w:] *Edukacja akademicka wobec prawdy*, A. Murawska, I. Kość (red.), Szczecin 2010, s. 167; S.L. Zalewska, *Relacje mistrz – uczeń we współczesnych realiach uczelni wyższej. Rzeczywistość i oczekiwania*, [w:] *Edukacja akademicka wobec prawdy...*, s. 167, 181.

obowiązków i powinności podmiotu, a zatem świadomie zdającego sobie sprawę z jego przebiegu i z następstw oraz przejawiającego gotowość ponoszenia pozytywnych i negatywnych konsekwencji swoich zachowań (s. 111).

Odpowiedzi studentów pogrupowane zostały zależnie od przyjętej definicji odpowiedzialności. Respondenci wypowiadali się także na temat prawdy, wolności, mądrości i sprawiedliwości (s. 119). Wyniki badań analizowane były pod kątem: rozumienia pojęcia odpowiedzialności przez studentów, stanu poczucia odpowiedzialności, przedmiotu i egzekutorów odpowiedzialności (s. 111).

Istotną wartością książki jest szczegółowa analiza wypowiedzi studentów zebranych przez autorkę. Wynika z niej, że odpowiedzialność często postrzegana jest przez studentów relatywistycznie. Dość łatwo „usprawiedliwiają” własną nieodpowiedzialność i przerzucają ciężar odpowiedzialności na dorosłych (rodziców, nauczycieli, s. 135–136).

W trzecim rozdziale autorka podejmuje próbę odkrycia i opisanego potencjału edukacji akademickiej w zakresie kształtowania odpowiedzialności. Wskazuje na wzrastającą rolę kształcenia, wiedzy i kompetencji (s. 163). Autorka szczegółowo analizuje odpowiedzialność studentów za swoje działania wobec siebie oraz względem wykładowców. Analizowana jest samoocena studentów wobec niemoralnych zachowań związanych z zaliczaniem kolejnych etapów studiów. Ważne znaczenie ma także dostosowywanie programów kształcenia studentów pedagogiki, aby sprzyjały one temu, by przyszli nauczyciele uświadamiali sobie potrzebę ciągłej refleksji nad odpowiedzialnością.

Lektura książki skłoniła mnie do sformułowania pewnych refleksji. Zauważmy, że w XX wieku nastąpiła zmiana oczekiwań wobec pracowników. Pokolenia kształcone w pierwszej połowie tego wieku nabywały umiejętności na całe swoje życie zawodowe. Natomiast studium w latach siedemdziesiątych często mają świadomość potrzeby ustawicznego samokształcenia się wynikającego z gwałtownego postępu technologicznego. Pojawiło się zapotrzebowanie na nowe kompetencje zawodowe, które wynikają z odmiennego podziału obowiązków w rodzinie, innego stylu pracy zawodowej, wypoczynku oraz kariery. Nowe koncepcje wychowawczo-dydaktyczne mają za zadanie optymalizować proces kształcenia

w taki sposób, aby dostosować go do aktualnych warunków kulturowo-społeczno-polityczno-technologicznych. Życie społeczne wymusza, aby młodzi ludzie stawali się bardziej samodzielni i odpowiedzialni między innymi w wyborze zainteresowań i kierunku kształcenia. Kształcenie młodych ludzi w poczuciu odpowiedzialności za własne postępowanie powinno prowadzić do tego, by uświadamiali sobie, że sukcesy wynikają z nabywanego doświadczenia, a wymagają też porażek. Przygotowanie zarówno na sukces, jak i porażkę we własnej pracy nabiera szczególnego znaczenia w codziennej praktyce pedagogicznej.

Rezultaty pracy Lidii Marek mogą posłużyć jako punkt odniesienia do dalszych badań i refleksji nad odpowiedzialnością. Autorka, na podstawie swoich badań, sugeruje, że studenci pedagogiki w miarę nabywania wiedzy i doświadczenia w coraz większym stopniu odrzucają nieetyczne zachowania (s. 179). Przedstawione wyniki badań mogą mieć więc znaczenie dla praktyki pedagogicznej, ujmującej holistyczny cel edukacji ku dojrzałości, samodzielności i odpowiedzialności. Ważne jest bowiem, aby pedagog ciągle stawiał sobie pytanie, jaka jest jego rola w procesie edukacji.

Książka jest napisana przystępnym językiem. Myśli i wyniki badań przedstawione są w sposób uporządkowany, co pozwala na zrozumienie przedstawionego zagadnienia. Struktura pracy jest przejrzysta. Autorka dokonuje dogłębnej analizy zagadnienia oraz wyników swoich badań. Bibliografia zawiera ponad 400 pozycji, które mogą być pomocą, źródłem inspiracji i punktem odniesienia dla kolejnych badaczy przedmiotu oraz osób poszukujących praktycznych wskazówek zmiany aktualnego stanu rzeczy w zakresie odpowiedzialności.

Książka jest dobrym przewodnikiem po teoriach dotyczących zagadnienia odpowiedzialności. Czytający ma możliwość spojrzenia na odpowiedzialność z perspektywy różnych dziedzin nauki. Zwarte i trafne opisy pozwalają na ocenę obecnego stanu badań w rozważanym zagadnieniu.

Korzystając z dorobku autorki, wskazane wydaje się poszukiwanie dalszych teoretycznych podstaw określenia praktycznych metod wspomagania rozwoju odpowiedzialności studentów pedagogiki. Według autorki, może to być na przykład interakcyjne nauczanie (s. 192) oraz edukacja refleksyjna (s. 196).

Książka Lidii Marek zasługuje na polecenie wszystkim osobom wykonującym zawody zaufania społecznego, a szczególnie nauczycielom i pracownikom uczelni wyższych kształcących przyszłych pedagogów, bo przecież wciąż aktualna jest myśl Andrzeja Frycza Modrzewskiego „Takie Rzeczypospolite będą, jakie jej młodzieży chowanie”.